

322) . որով 851ին Գաղիկ ու Մլքէ դուռ-
թիւն անգամ չունէին տակաւին, թող թէ
արդէն ամուսինք եւ ընծայարեք Վարա-
դայ: Այս ամէնը կը ստիպեն՝ որ Յ գիրը
թուական չհամարինք, այլ պահպանակ
մը՝ ծանօթ եւ այլուր, ինչպէս ցուցած եմ.
(Երդմունք, 248-53):

Գաղով երրորդ յիշատակարանին, կա-
րելի չէ եւ ոչ դայն ընծայման համարիլ.
զի նախ՝ չէ տեսնուած նման յիշատակա-
րան մը, — եւ միւս երկուքն ալ վկայ են, —
ուր ոչ նուիրատուն եւ ոչ նուիրառուն
նշանակուած լինին, եւ անոնց փոխան
թերթերուն թիւը դրուած: Երկրորդ՝ Յծա
թուականին քով կան երկու ամսաթուեր
ալ. արդ մէկ տարւոյ մէջ երկու անգամ
ընծայուեր է գիրքը: Հուսկ՝ թուականիդ
ծին մեկանը թէպէտ մասամբ ջնջուած,
բայց յստակօրէն ցոյց կու տայ իւր բոլոր-
գրի ձեւը՝ դէպ ալ կարկառած կտցովը,
զայարուն ընդմէջ եւ օղակաձեւ ձեւով: Ո-
րով սա դրութեան թուականն է առանց
կասկածի:

2. Ուս. Ադոնց նոր փորձ մը կատարեց
թուականիդ ճշգրտան, եւ յանգեցաւ ուրիշ
հետեւութեան: Ընդունեցաւ նա զՅծա իւր
դրութեան տարի. եւ ուշ դարձուց ամիս-
ներուն քով դրուած ք եւ Ե տառերուն, —
որոնք թիւ են ու պատիւ կը կրեն, — ուր
ըստ իրեն «անտարակոյս է՝ որ ք նշանա-
կում է երկուշաբթի, եւ Ե հինգշաբթի»:
Եւ հետեւելով Հանս Լիցմանի ժամանա-
կադրական ցուցակին, փնդոնց տարեթիւ
մը, ուր նշանակուած օրերուն մէջ երկու-
շաբթին եւ հինգշաբթին զուգադիպէին
իրարու: Նախ 902ի հայկական տարեգրու-
իւր կապեց ըստ ցուցակին Ապրիլի 15ին
հետ. եւ հաշուելով դտաւ՝ որ այդ տար-
ւոյն Արաց 28ը կը հանդիպէր շաբաթ, ոչ
երկուշաբթի. եւ Արեգի 6ն երեքշաբթի,
ոչ հինգշաբթի. որով 902 թուականն ուղիղ
չէր: Նոյն անհամաձայնութիւնը գտաւ նա
եւ Հ. Սարգիսեանի փափաքած Յիւս (922)
տարեթուին մէջ: «Հետեւանքը վճռական
է». երկու թուականներն ալ չէին տար
յիշատակարանին դրած օրերը, եւ անճիղջ

էին: Այն ժամանակ ինք փորձեց Յծաը
կարգալ Յծա (862), որոյ Արաց 28ն իս-
կապէս կը հանդիպէր Հոկտ. 19ին երկու-
շաբթի, եւ Արեգի 6ը՝ Նոյեմբ. 26ին հինգ-
շաբթի: Այս դործողութեամբ Մլքէի Աւե-
տարանը կը կանխէր քան զկաղարեանը
(887ին), եւ կը դառնար հնագոյն հայ
գրչագիրը: Այս պատճառաւ էր՝ որ Ու-
սուցչապետը կը խնդրէր գրչագրի թուա-
կանին վերստին քննութիւն մը մեր կող-
մանէ, եւ տալ մեր հաւանութիւնն իւր
եզրակացութեան, եթէ ստոյգ էր:

Քննեցի մատեանը, եւ ստիպուեցայ
հաստատել Յծաը, ինչպէս ըսի վերեւ, ո-
րով կը հեռանամ պարոնին հանած հետե-
ւութենէն: Լիցման կազմած է ժամանա-
կադրական կանոնաւոր դրութիւն մը,
Նաւասարդի 1ը դնելով 862ին՝ Ապրիլի
25ին, 902ին՝ Ապրիլի 15ին, եւ 922ին
Ապրիլի 10ին. եւ տարբերութիւնք հե-
տեւանք են մեր տոմարին նահանջ տարի
չունենալուն, եւ այդ պատճառաւ հայ տա-
րեգրիւն շարժականութեան: Այդ դրու-
թեան համաձայն են ուրեմն Ադոնցիւտած
862 տարին եւ օրերը, եթէ յիշատակարա-
նին ք եւ Ե դրերն իսկապէս եօթնեկին օ-
րերը նշանակէին:

Բայց նախ դիտել տալու եմ՝ որ այս
խնդիրը լիցմանեան ցուցակով չի լուծ-
ուիր: Մեր մատենագիրք հայ եւ յոյն
թուականաց զուգադրութեան մէջ շատ կը
հեռանան իրարմէ եւ իրականէն: Բախ-
տաւոր եմ ունենալու եւ կոչելու ատոր
օրինակ մը, ժամանակաւ ալ շատ մօտ
Մլքէի Աւետարանին, որ վճռականօրէն
պիտի նպաստէ մեր հարցին լուծման: Սե-
ւանայ հայրը Մաշտոց իրեն աշակերտ ու-
նեցաւ զՍտեփանոս, որ յիշելով իւր վաս-
տակը Մաշտոց դրքին մէջ, կու տայ մեզ
հետեւեալ ժամանակադրական տեղեկու-
թիւնը. «Յամի... եւ Հայոց նոր տոմարիս
Յիւս (893) կատարեցի գնուստ դրիւնքս
զայս՝ յառաջ քան զհինգ կաղանդին Ապրի-
լի, որ ԺԶ էր Հրոտից ամսոյ, ի մեծի
հինգշաբաթին, ի վեցերորդ ժամու» (ԽԳ
Մշտ. Ս. Ղազարու):

Յիշատակադրիդ թուականին այդ մանր
մասերը շատ կատարեալ եւ յստակ են:
Ունինք հլ. 342 կամ քրիստ. 893 յայտնի
տարին. նոյնպէս «Հրոտից 16», որմէ մին-
չեւ հայ տարեմուտը (Նաւասարդի 1) կան
19 օր: Իսկ «յառաջ քան զհինգ կաղանդին
Ապրիլի» կը նշանակէ 28 Մարտի, որոյ
վրայ բարդելով նոյն 19ը, հայ տարե-
մուտն 893ին կը հանդիպի Ապրիլի 16ին՝
ըստ յունական տոմարին: Համեմատելով
զայս Ադոնցի ենթադրած 862 տարւոյն
հետ, աստի մինչեւ Ստեփանոսի 893ը կան
31 տարի, որոց բովանդակած նահանջնե-
րուն 7 օրերն հանելով 862ի Ապրիլ 25էն
(Նաւասարդի 1), 893ի տարեգրուիւր պա-
տահելու էր Ապրիլ 18ին՝ ըստ Գրիգորեան
տոմարին, եւ 13ին՝ ըստ Յուլեանին. եւ
որոց ոչ մեկուն սակայն համաձայն չէ
Ստեփանոսի 16ը:

Հայ յիշատակադրիդ կրնար ուրիշներու
պէս սխալիլ — եթէ արդարեւ սխալած է
հօդ — հայ եւ հռոմ թուականաց զուգա-
դրութեան մէջ, վերջինը սովորական եւ
ընտանի չլինելով Հայոց: Սակայն չէին
կարող մոռնալ, ոչ ինք եւ ոչ ուրիշ գրիչ-
ներ, իրենց ազգային տարին՝ յորում
կ'ապրէին ու կը շարադրէին, եւ ոչ ամսա-
թիւն ու եօթնեկի օրերը՝ զորս կ'ուզէին
ընթերցողաց ուշադրութեան յանձնել. մա-
նաւոր «մեծի հինգշաբաթուոյ» պէս նշա-
նաւոր օր մը: Ուստի հրաժարելով Ստե-
փանոսի հռոմ ամսաթուէն, հիմն առ-
նունք մեզ իւր 893 տարին, Հրոտից 16ն
ու Հինգշաբաթին, որոցմով ապահովա-
պէս կրնանք ճշդել Մլքէի թուականն ալ:

Արդ՝ Մաշտոցի աշակերտին 893 ու թա-
ղուհւոյն 902 տարեթուոց մէջ կայ 9 տար-
ւոյ տարբերութիւն մը: Ապահով էր, եւ
Յոհան Մանդակունին ալ կը վկայէ Ե դա-
րուն (յէջ 59), որ մեր տարին հռոմին
պէս 365 օր ունէր, բաժանուած 52 եօթ-
նեկաց ու մէկ օրուան վրայ, եւ առանց
նահանջ տարւոյ, ինչպէս ըսինք, մինչեւ
Յոհ. Սարկաւազ կարգեց անշարժ տոմա-
րը: Յիշեալ 9 տարւոյ օրերուն դումարը
վերածելով եօթնեկաց եւ զանոնք դուրս

թողլով, կը մնայ 2 օր, որ կը ներկայացնէ
եօթնեկի օրերուն տարբերութիւնն երկու
տարիներուն միջեւ. այս ինքն եթէ մեկուն
կիւրակի էր, միւսին երեքշաբթի էր նոյն
ամսոյն նոյն օրերուն մէջ. որով 893ի
Հրոտից 16ի ծանօթ հինգշաբաթիէն կ'եր-
թանք կը հասնինք 902ի Հրոտից 16ը, եւ
կը գտնենք շաբաթ: Իսկ այս 16էն մինչեւ
Մլքէի Արաց 28 կան քսանեւեօթն եօթ-
նեակ ու 3 օր, եւ այս երեքը կը տանի
զմեզ շաբաթէն երեքշաբթի: Աստի մինչեւ
Մլքէի Արեգի 6ը կան դարձեալ հինգ եօթ-
նեակ ու 3 օր. եւ վերջինս ալ յաւելլով
նոյն երեքշաբաթին վրայ, Արեգի 6ին կը
հանդիպի ուրբաթ: Որով Ադոնցի որոնած
երկուշաբթին ու հինգշաբթին արդարեւ
չկան Մլքէի կարծեցեալ ամսաթուերուն
ներքեւ:

Անցնելով նոյն պարոնի փափաքած Յծա
(862) թուականին, հօն ալ չգտայ՝ իմ
հաշուով՝ իւր կարծած երկու օրերը: Այդ
862ի եւ Ստեփանոսի 893ի միջեւ կայ 31
տարի. որոց օրերուն գումարէն դուրս հա-
նելով եօթնեակները, երկու տարիներուն
եօթնեկի օրերը կը հեռանան իրարմէ 3
օրով: Արդ՝ Հրոտից 16ի որոշ շաբաթէն
3 օր յետ երթալով, — զի 862 կանուի է
քան 893, — նոյն 862ի Հրոտից 16ը կը
հանդիպի չորեքշաբթի: Իսկ Ստեփանոսի
այդ չորեքշաբթիէն յետ երթալով մինչեւ
Մլքէի Արաց 28ը, սա կը պատահի նոյն-
պէս չորեքշաբթի. եւ Մլքէի Արեգի 6ը՝
շաբաթ: Հետեւանք: Ադոնցի կարծած
862 տարեթուին մէջ ալ չկան ենթադրուած
երկուշաբթին ու հինգշաբթին: Ուստի՞
յառաջ կու գայ անմիաբանութիւնն իմ այս
եզրակացութեան ու լիցմանեան ցուցակին
մէջ: Իմ կատարած հաշիւս իրական ու
չօչափողական է. պէտք է ուրեմն հետեւ-
ցնել՝ որ Լիցմանի դրութիւնը սրբադրու-
թեան կարօտ է:

Կայ ուրիշ շատ կարեւոր պարագայ
մ'ալ: Ադոնցի ենթադրած 862 տարին՝
Գաղկայ ծնողաց ամուսնութեան թուակա-
նը տեսանք վերեւ: Եթէ ուղիղ լինէր են-
թադրութիւնդ, աւետարանը դրուած պի-

տի լինէր նոյն թագաւորին ծննդէնէն դէթ տարի մը կանուխ, եւ ուրիշի համար: Այդ պարագային՝ այդպիսի շքեղ գրչագիր մ'իւր գրութեան յիշատակարանն ունենալու էր, ինչ որ չկայ՝ նոյն պսակաւոր ամուսնաց գրածներէն զատ. եւ որոց գլխաւորը, յետոյ քերուած, ինչպէս ըսինք, կը գրաւէ Մարկոսի վերջին թերթին ամբողջ երկրորդ էջը, որ չէր կարող գրչէն ճերմակ թողուած լինել, որպէս զի աւելի քան յետոյ տարի վերջ Գագիկ ու Մլքէ (թագաւորեալք 914ին) գային մրէին: Այլ այդ իսկ էր գրութեան եւ միանգամայն նուիրման յիշատակարանը, եւ երկու գործողութիւնքն ալ կատարուեր էին իրենց օրով. ուրեմն եւ 862էն կէս դար յետոյ:

Եզրակացնելով, Մլքէի աւետարանին գրութեան տարի ընդունելու ենք 902ը: Իսկ ք եւ Ե տառերուն ներքեւ եօթնեկի օրեր տեսնելու չենք, այլ ժամեր: Զի նախ՝ հին գրչաց քով անսովոր է օրերուն անուանքը նշանակել այբուբենի գրերով, ո-

րոնք իբրեւ թուանշան կը գործածուին ընդհանրապէս. եւ երկրորդ՝ ուրիշ շատ գրիչներ եւս սովորութիւն ունէին յիշելու ժամերը, եւ անոնց կարգին Մաշտոցի նոյն աշակերտն ալ, որ իւր գրութեան աւարտը կը դնէ «ի վեցերորդ ժամու»: Շատ յարմար է՝ որ Մլքէի գրիչն եւս սկսած լինի օրուան երկրորդ ժամուն կամ սկիզբը, ինչ որ բնականն է, եւ աւարտած հինգերորդին: Եւ որովհետեւ նշանակուած ամսաթուերուն նպատակն էր գլրջութեան տեւողութիւնը ցուցնել, ամսոց օրերուն քով եօթնեկի օրերուն յաւելուածն անօրուտ կրկնութիւն մը պիտի լինէր արդէն, ուր ժամերուն յիշատակութիւնն համեմատ էր նպատակին: Եւ այսպէս կը յանգինք այն մեկնութեան՝ զոր ես վաղուց տուած էի այդ յիշատակարանին. «թերթից քանակը, տարեթիւր, եւ հաւանօրէն սկզբնաւորութեան եւ աւարտման ամիսները, օրերն ու ժամերը» (Երգմունք, 249):

Հ. Վ. ՀԱՅՈՒՆԻ

Կ Ա Ն Ա Ն Զ Տ Ո Ւ Ն Ը

Երկար ատեն ես բնակեցայ տուն մը կանանչ Ծաղիկներուն հետ երպիներանգ թռչուններուն, Հոն կը հնչէր ջութին ծիծաղն ոսկեճաճանչ, Ու կը խօսէր հին աղբիւրի մը համբարուն:

Ես առանձին էի որ կեանքն ոգեկոչուած Իմ հողիւս կը յայտնուի միշտ անվրդով, Անջատ ուրիշ պատկերներու, թեւատարած Աղաւնիի մը ձիւնաթեւ կերպարանքով:

Բայց խորհուրդներ կը հիւսուէին ամէն ճրագի Լոյսով, ամէն ձայնի վրձիտ աղբսանքով, Երբ կը բանար ինծի լուութեան ձեռքը ոսկի

Դուռն աշխարհի մը տարօրէն անըրջաթով՝ Ուր անայլայլ կը գտնէի տունը կանանչ Իր ծառերուն հետ, աղբիւրին ոսկեճաճանչ:

ԱՐՄԷՆ ԵՐԿԱԹ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱԲԵՂԱՅ ՄՇԵՑԻՒ ՄԷԿ ՏԱՂԸ

(1553)

Մեր կարգ մը տաղասացներուն նման՝ այս տաղասացին ալ կենսագրութիւնը կը մնայ բոլորովին անծանօթ: Իր մասին միայն իր տաղն է որ կու տայ ծանօթութիւններ, եւ տաղին հոս հրատարակութենէն վերջ պիտի ընեմ անդրադարձումներ:

1937ին Նոր Զուգայի ձեռագրաց մէջ կատարած պրպտումներու ատեն հանդիպեցայ այս տաղին՝ թիւ 271 ձեռագրին մէջ:

Քաղցրիկ տաղ ի Մշեցի արեղայէ վասն Հայոց երկրի:

Աւրհնեալ համադոյական սուրբ երրորդութիւն անբաժան,
 ԶՀայր եւ զՈրդի սուրբ Հոգի դոհութիւն այժմ եւ յաւիտեան,
 Եկայք Աղամայ որդիք արարածք ամէն միաբան,
 Լացէք դուք այս աւր զմեզ. զտառապեալ աղղս Հայկազեան:
 Նայ թռչունք երկնայինք, ծովային զեռունք ամենայն,
 Գաղանք ու յանապատէ յանասնոց ջուրնք ամենայն,
 Լուսին եւ արեգակը յերկնից. աստեղաց դունդը համայնդամայն,
 Ողբակից լերուք դուք մեզ, վշտացեալ աղղիս Արամեան:
 Տարերք դուք քառանկեան. հակառակ եւ յոյժ միաբան,
 Եւ դուք ողբակից լերուք. վասն աղղիս մերոյ Հայկազեան,
 Մեռան թագաւորք մեր, եւ իշխանք երկիրս ամենայն,
 Թողին անհովիւ զմեզ, տիրեցին մեզ գայլք եւ դաղան:
 Մեռան հայրապետքն մեր, սրբազան հայրքն պատուական,
 Որ եւ աղաւթիւք նոցա աղտածեալք բաղում սրբեցան,
 Բուսաւ (դ)աւաղանդ չարութեան, սերմանեալն ի Քաղքէտոնայն⁽¹⁾,
 Եպիսկոպոսք քահանայք, արծաթով ոսկով ընտրեցան:
 Զքաղք եւ զգեղ ասեմ, որ ամենէն վրդովեցան,
 Զվանք եւ զանապատ ասեմ, ամենայն ոչ կայ ի սահման,
 Մեծամեծ մինչեւ փոքրունս, ճշմարտութենէ յոյժ խոտորեցան,
 Խոտորեցան խոտորեցան, բարկացաւ մեզ անմահ արքայն:
 Մեզ իրիմիայս պիտէր, ողբերգոյն ի յիրսայեւան,
 Որ բաղում ողբով կոծէր զտառապեալս որդիք Հայկեան,
 Քահանայք երկրիս Հայոց, սարկաւաղ եւ աշխարհական,
 Ամէն լալագին դիմաւք, յանաւրէն աղղաց զերեցան:
 Տղայք նորահաս մանկտիք, աղջկունք ի լուսին նման,
 Ի ձեռն այլազգեացն անկան, անիծեալ աղղ. Թուրքաւաւան,
 Գերեց զերկիրն ամենայն, անիծեալ չարն Սուլէման,
 Որ եւ զնախայհարք նորա կու ասին Օմար եւ Օսման:

(1) Աղղիս մէջ դարերով չհասկցուած եւ յանիրաւի դատապարտուած Դ տիեզերական Ս. Ժողովը կ'ականարկէ: Ծ. Խ.